MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARINI (IFRS) JORIY ETISHNING KORXONALAR INVESTITSION JOZIBADORLIGIGA TA'SIRI

Turayeva Malika Xukmatovna
Samarqand davlat texnika universiteti,
"Iqtisodiyot" kafedrasi o'qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.22901792

Annotatsiya. Mazkur maqolada Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini (International Financial Reporting Standards — IFRS) joriy etishning korxonalar investitsion jozibadorligiga ta'siri tadqiq etilgan. Globallashuv va kapital bozorlarining integratsiyalashuvi sharoitida investorlar uchun moliyaviy axborotning shaffofligi, ishonchliligi va taqqoslanuvchanligi investitsion qarorlarni qabul qilishning muhim omiliga aylanmoqda. Tadqiqotda IFRSni joriy etish, moliyaviy hisobot sifati, axborot assimetriyasi, investor ishonchi va investitsion jozibadorlik o'rtasidagi iqtisodiy bog'liqlik tizimlashtirilgan. Qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, induksiya va deduksiya hamda ko'rsatkichlarni integrallash usullaridan foydalanilgan. Korxonalarning IFRS asosidagi investitsion jozibadorligini baholash uchun moliyaviy shaffoflik, rentabellik, likvidlik, moliyaviy barqarorlik, pul oqimlari va investitsion riskni o'zida birlashtiruvchi integral baholash yondashuvi taklif etilgan. Tadqiqot natijasida IFRSni faqat hisob yuritish standarti sifatida emas, balki investorlar uchun axborot riskini kamaytiruvchi va korxonaning kapital jalb qilish imkoniyatlarini yaxshilovchi iqtisodiy mexanizm sifatida baholash zarurligi asoslangan.

Kalit so'zlar: IFRS, moliyaviy hisobot, investitsion jozibadorlik, investor, moliyaviy shaffoflik, axborot assimetriyasi, moliyaviy barqarorlik, investitsion risk, kapital bozori, moliyaviy tahlil.

Kirish. Jahon iqtisodiyotida kapital harakatining globallashuvi, transmilliy investitsiya jarayonlarining rivojlanishi va korxonalarning xalqaro kapital bozorlariga chiqish imkoniyatlarining kengayishi moliyaviy hisobotlarning sifati va xalqaro darajada taqqoslanuvchanligiga bo'lgan talabni kuchaytirmoqda. Investor tomonidan korxonaning moliyaviy holati, faoliyat natijalari, pul oqimlari va kelajakdagi rivojlanish istiqbollarini baholashda moliyaviy hisobot muhim axborot manbai hisoblanadi.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari turli davlatlarda faoliyat yuritayotgan xo'jalik subyektlarining moliyaviy axborotini umumiy tamoyillar asosida shakllantirish imkonini beradi. IFRS asosida tayyorlangan hisobotlarning taqqoslanuvchanligi investorlarning turli korxonalarni yagona axborot maydonida baholash imkoniyatini kengaytiradi.

Mazkur masalaning ahamiyati rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda yanada ortadi. Chunki xorijiy va mahalliy investor kapital joylashtirish to'g'risidagi qarorni qabul qilishdan oldin korxonaning rentabelligi bilan bir qatorda uning moliyaviy barqarorligi, qarz yuki, likvidligi, pul oqimlari va taqdim etilayotgan moliyaviy axborotning ishonchliligini ham baholaydi.

Shu sababli IFRSga o'tish jarayonini faqat milliy buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga moslashtirish vazifasi sifatida ko'rish yetarli emas. Uning korxona va investor o'rtasidagi axborot munosabatlariga, kapital jalb qilish imkoniyatlariga hamda investitsion risklarni baholashga ta'sirini kompleks tadqiq etish talab qilinadi.

Tadqiqotning maqsadi IFRSni joriy etishning korxonalar investitsion jozibadorligiga ta'sir mexanizmini aniqlash va moliyaviy hisobot ko'rsatkichlari asosida investitsion jozibadorlikni kompleks baholash bo'yicha ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy gipotezasi quyidagicha ifodalanadi: IFRSni samarali joriy etish moliyaviy hisobotlarning shaffofligi, ishonchliligi va taqqoslanuvchanligini yaxshilash orqali axborot assimetriyasini kamaytiradi, investorning korxona faoliyatini baholash imkoniyatini kengaytiradi va shu orqali korxonaning investitsion jozibadorligini oshirish uchun zarur sharoit yaratadi.

Adabiyotlar tahlili. IFRSni qo‘llashning iqtisodiy samaralariga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlarda moliyaviy hisobot sifati, kapital bozori samaradorligi, investorlar xatti-harakati va axborot assimetriyasiga alohida e’tibor qaratilgan.

M.E. Barth, W.R. Landsman va M.H. Lang xalqaro standartlardan foydalanadigan korxonalarning moliyaviy hisobot sifatini tadqiq etib, standartlarni qo‘llagan korxonalarda foydani boshqarish darajasi, zararlarni o‘z vaqtida tan olish va hisob ko‘rsatkichlarining axborot qiymati kabi mezonlarda farqlar mavjudligini aniqlaganlar.

H. Daske, L. Hail, C. Leuz va R. Verdi IFRSni majburiy qo‘llashning kapital bozori uchun iqtisodiy oqibatlarini o‘rgangan. Ularning tadqiqotlari IFRSga o‘tish davrida bozor likvidligi, kapital qiymati va korxona qiymati bilan bog‘liq o‘zgarishlar mavjudligini ko‘rsatgan. Shu bilan birga, mualliflar ijobiy natijalar standartlarning o‘zi bilan cheklanmasdan, korxonalarning shaffoflikka bo‘lgan rag‘bati va mamlakatdagi huquqiy ijro sifati bilan ham bog‘liqligini ta’kidlaydilar.

M. DeFond, X. Hu, M. Hung va S. Li moliyaviy hisobotlarning taqqoslanuvchanligi hamda xorijiy investitsiyalar o‘rtasidagi munosabatni tadqiq etib, IFRSga o‘tish natijasida haqiqiy taqqoslanuvchanlik yaxshilangan sharoitlarda xorijiy investitsiya fondlarining kompaniyalardagi ulushi oshganligini ko‘rsatganlar.

Ushbu tadqiqotlarni umumlashtirish IFRSning iqtisodiy samarasi uchta o‘zaro bog‘langan yo‘nalishda namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi: moliyaviy axborot sifatini yaxshilash, axborot assimetriyasini kamaytirish va investor tomonidan korxonani baholash imkoniyatlarini kengaytirish.

Biroq mavjud tadqiqotlarda IFRSni qo‘llash darajasi, moliyaviy hisobot sifati va korxonaning investitsion jozibadorligini bir butun baholash mexanizmida birlashtirish masalasi, ayniqsa rivojlanayotgan iqtisodiyotlar sharoitida, qo‘shimcha tadqiqotni talab etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tizimli va qiyosiy tahlil, ilmiy abstraksiyalash, induksiya va deduksiya, guruhlash, moliyaviy koeffitsiyentlar tahlili hamda integral baholash usullaridan foydalaniladi.

Korxonaning investitsion jozibadorligini faqat foyda yoki rentabellik ko‘rsatkichi orqali baholash investor uchun yetarli axborot bermaydi. Shu sababli mazkur tadqiqotda investitsion jozibadorlikni quyidagi oltita komponent orqali kompleks baholash taklif qilinadi:

$$IJI = w_1T + w_2R + w_3L + w_4M + w_5P - w_6X$$

bu yerda:

IJI — investitsion jozibadorlik integral indeksi;

T — moliyaviy hisobotning shaffofligi va IFRS talablariga muvofiqligi;

R — rentabellik darajasi;

L — likvidlik holati;

M — moliyaviy barqarorlik;

P — pul oqimlarining barqarorligi;

X — investitsion va moliyaviy risk darajasi;

$w_1 \ldots w_6$ — tegishli ko‘rsatkichlarning vazn koeffitsiyentlari.

Taklif etilayotgan modelning muhim jihati shundaki, korxonaning investitsion jozibadorligini baholashda an’anaviy moliyaviy ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda IFRS asosidagi moliyaviy axborotning shaffofligi ham alohida komponent sifatida hisobga olinadi.

Tahlil va natijalar

IFRSni joriy etishning investitsion jozibadorlikka ta’sirini bevosita va bilvosita ta’sirlarga ajratish maqsadga muvofiq.

Bevosita ta’sir korxona moliyaviy hisobotlarining xalqaro talablarga muvofiq shakllantirilishi natijasida investor uchun aktivlar, majburiyatlar, kapital, daromadlar, xarajatlar va pul oqimlari haqidagi axborotning tushunarliligi va taqqoslanuvchanligi yaxshilanishida namoyon bo‘ladi.

Bilvosita ta’sir esa moliyaviy shaffoflikning yaxshilanishi natijasida axborot assimetriyasining qisqarishi, investor ishonchining mustahkamlanishi, riskni baholash imkoniyatlarining yaxshilanishi va kapital jalb qilish sharoitlarining o‘zgarishi orqali yuzaga keladi.

IFRSning investitsion jozibadorlikka ta’sir mexanizmi

IFRS bilan bog‘liq o‘zgarish	Korxona darajasidagi natija	Investor uchun natija
Hisobotlarning xalqaro tamoyillarga mosligi	Axborot sifati yaxshilanadi	Korxonalarni taqqoslash osonlashadi
Kengroq va tizimli ochiqlash	Shaffoflik ortadi	Axborot noaniqligi kamayadi
Aktiv va majburiyatlarni tegishli standartlar asosida aks ettirish	Moliyaviy holat to‘liqroq namoyon bo‘ladi	Riskni baholash imkoniyati yaxshilanadi
Pul oqimlari haqidagi axborot	To‘lov qobiliyatini baholash yaxshilanadi	Investitsiya qaytimi va riskini baholash osonlashadi
Hisobotlarning taqqoslanuvchanligi	Xalqaro axborot muhitiga integratsiya kuchayadi	Xorijiy investor uchun axborot to‘siqlari kamayadi

Mazkur bog‘liqlik asosida quyidagi iqtisodiy zanjirni shakllantirish mumkin:

IFRS → moliyaviy axborot sifati → shaffoflik va taqqoslanuvchanlik → axborot assimetriyasining kamayishi → investor ishonchi → riskni aniqroq baholash → investitsion jozibadorlik.

Shu bilan birga, IFRSning mavjudligi avtomatik ravishda investitsion jozibadorlik oshishini anglatmaydi. Standartlardan amalda to‘g‘ri foydalanish, professional buxgalter va auditorlarning malakasi, korporativ boshqaruv sifati, ichki nazorat va tashqi auditning ishonchliligi mazkur mexanizmning ishlashida muhim o‘rin tutadi.

Ilmiy yangilik va mualliflik taklifi

Tadqiqot natijasida korxonaning investitsion jozibadorligini baholashda IFRS asosidagi moliyaviy shaffoflikni moliyaviy ko‘rsatkichlardan ajralgan holda emas, balki rentabellik, likvidlik, moliyaviy barqarorlik, pul oqimlari va risk bilan integratsiyalashgan tizimda baholash taklif etiladi.

Muallif tomonidan “IFRS–investitsion jozibadorlik” integratsiyalashgan baholash mexanizmi taklif qilinadi. Ushbu mexanizm uch bosqichdan iborat:

1-bosqich — axborot sifati. Korxonaning IFRS talablariga muvofiqligi, muhim moliyaviy axborotni ochiqlash darajasi, hisobotlarning taqqoslanuvchanligi va audit xulosasi baholanadi.

2-bosqich — moliyaviy holat. Rentabellik, likvidlik, moliyaviy mustaqillik, qarz yuki va operatsion pul oqimlari baholanadi.

3-bosqich — investitsion qaror. Birinchi va ikkinchi bosqich natijalari integral indeksga birlashtirilib, korxonaning investor uchun jozibadorlik darajasi aniqlanadi.

Ushbu yondashuvning an'anaviy moliyaviy tahlildan farqi shundaki, unda korxona investitsion jozibadorligining shakllanishida moliyaviy natija bilan moliyaviy axborot sifati birgalikda hisobga olinadi.

Korxonalar uchun IFRSni joriy etish samaradorligini oshirish maqsadida moliyaviy hisobot tayyorlash jarayonini investitsiyalarni jalb qilish strategiyasi bilan integratsiyalash; IFRS hisobotlarida investor uchun muhim bo'lgan moliyaviy risk, qarz yuki, pul oqimlari va faoliyatning uzluksizligi haqidagi axborot sifatini oshirish; xalqaro standartlar bo'yicha mutaxassislarning malakasini muntazam rivojlantirish; ichki nazorat va audit mexanizmlarini takomillashtirish maqsadga muvofiq.

Xulosa. Tadqiqot natijalari IFRSni joriy etish korxonalarning investitsion jozibadorligini shakllantirishda muhim axborot omili ekanligini ko'rsatadi. Xalqaro standartlar asosida shakllantirilgan moliyaviy hisobot investor uchun korxonaning moliyaviy holati va faoliyat natijalarini xalqaro tamoyillar asosida tushunish va taqqoslash imkoniyatini kengaytiradi.

IFRSning investitsion jozibadorlikka ta'siri, eng avvalo, moliyaviy axborot sifati va shaffofligining yaxshilanishi, axborot assimetriyasining kamayishi va investor tomonidan risklarni aniqroq baholash imkoniyatining shakllanishi orqali yuzaga keladi.

Shu bilan birga, IFRSni rasmiy joriy etishning o'zi yuqori investitsion jozibadorlikni kafolatlamaydi. Uning iqtisodiy samarasi standartlarning sifatli qo'llanilishi, korporativ boshqaruv, audit, ichki nazorat va institutsional muhit bilan chambarchas bog'liq.

Maqolada taklif etilgan "IFRS–investitsion jozibadorlik" integratsiyalashgan baholash mexanizmi moliyaviy shaffoflikni korxonaning rentabelligi, likvidligi, moliyaviy barqarorligi, pul oqimlari va risk ko'rsatkichlari bilan birlashtirish imkonini beradi. Ushbu yondashuvdan korxonalarni investor nuqtai nazaridan qiyosiy baholash hamda investitsiya jalb qilish siyosatini shakllantirishda foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Barth M.E., Landsman W.R., Lang M.H. International Accounting Standards and Accounting Quality // Journal of Accounting Research. 2008. Vol. 46, No. 3. P. 467–498.
2. Daske H., Hail L., Leuz C., Verdi R. Mandatory IFRS Reporting Around the World: Early Evidence on the Economic Consequences // Journal of Accounting Research. 2008. Vol. 46, No. 5. P. 1085–1142.
3. DeFond M., Hu X., Hung M., Li S. The Impact of Mandatory IFRS Adoption on Foreign Mutual Fund Ownership: The Role of Comparability // Journal of Accounting and Economics. 2011. Vol. 51, No. 3. P. 240–258.
4. Ball R. International Financial Reporting Standards (IFRS): Pros and Cons for Investors // Accounting and Business Research. 2006. Vol. 36, Special Issue. P. 5–27.
5. IFRS Foundation. International Financial Reporting Standards. London: IFRS Foundation.
6. O'zbekiston Respublikasining buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotni tartibga solishga oid amaldagi normativ-huquqiy hujjatlari.